

دانشگاه صنعتی امیرکبیر

معاونت پژوهش و فناوری

به نام خدا

مشور اخلاق پژوهش

بایاری از خداوند سبحان و اعتماد به این که عالم محضر خداست و همواره ناظر بر اعمال انسان و به منظور پاس داشت مقام بلند دانش و پژوهش و نظریه اهمیت جایگاه دانشگاه در اعتلای فرهنگ و تمدن بشری، مادیان و انبویان و احصاء هیات علمی و احدی دانشگاه آزاد اسلامی متعهد می گردیم اصول زیر را در انجام فعالیت های پژوهشی مد نظر قرار داده و از آن تعهلی نکنیم:

- ۱- اصل برانت: التزام به برانت جویی از هر گونه رفتار غیر حرفه ای و اعلام موضع نسبت به کسانی که حوزه علم و پژوهش را به مثابه های غیر علمی می آلائند.
- ۲- اصل رعایت انصاف و امانت: تعهد به اجتناب از هر گونه جانب داری غیر علمی و حفاظت از اموال، تجهیزات و منابع در اختیار.
- ۳- اصل ترویج: تعهد به رواج دانش و اشاعه نتایج تحقیقات و انتقال آن به همکاران علمی و دانشجویان به غیر از مواردی که منع قانونی دارد.
- ۴- اصل احترام: تعهد به رعایت حریم ها و حرمت ها در انجام تحقیقات و رعایت جانب تقد و خودداری از هر گونه حرمت شکنی.
- ۵- اصل رعایت حقوق: التزام به رعایت کامل حقوق پژوهشگران و پژوهشگران (انسان، حیوان و نبات) و سایر صاحبان حق.
- ۶- اصل رازداری: تعهد به صیانت از اسرار و اطلاعات محرمانه افراد، سازمان ها و کشور و کلیه افراد و نهاد های مرتبط با تحقیق.
- ۷- اصل حقیقت جویی: تلاش در راستای پی جویی حقیقت و وفاداری به آن و دوری از هر گونه پنهان سازی حقیقت.
- ۸- اصل مالکیت مادی و معنوی: تعهد به رعایت کامل حقوق مادی و معنوی دانشگاه و کلیه همکاران پژوهش.
- ۹- اصل منافع ملی: تعهد به رعایت مصالح ملی و در نظر داشتن پیشبرد و توسعه کشور در کلیه مراحل پژوهش.

دانشگاه آزاد اسلامی

واحد تهران مرکزی

دانشکده ادبیات و علوم انسانی – گروه فقه و مبانی حقوق اسلامی

پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد (M.A)

گرایش: الهیات و معارف اسلامی – فقه و مبانی حقوق اسلامی

عنوان:

مبانی فقهی احکام احتکار در مذاهب خمس

استاد راهنما:

دکتر احمد رضا خزائی

پژوهشگر:

مجید علی نیای رودبند

بهار ۱۳۹۷

تقدیم به:

روح پدر بزرگوارم و مادر فداکارم که دعای خیرشان همواره روشنگر راهم بوده است.

و همسر عزیزم

که برایم الگویی از صبر و استقامت بوده که وجودش تجلیگاه آرزوها و کوشش کاشانه ام بوده است.

و همه استادانی که در طول تحصیل از خرمن فضلشان به نحوی بهره برده ام و عزیزانی که در تهیه این

پایان نامه مرایاری نموده اند.

مشکر و قدردانی:

اکنون که به یاری این دوستان و عنایت ائمه اطهار پیمان نامه ام را به پایان می رسانم شایسته است که، از

بزرگ مرد عرصه علم و ادب، که خوشه چین خرمن فضلشان بوده ام قدردانی نمایم

جناب آقای دکتر احمد رضا خزان

که در تمام طول تحصیل از محضر مبارکشان بهره برده ام مشکر و قدردانی می نمایم.

تعهد نامه اصالت پایان نامه کارشناسی ارشد

اینجانب مجید علی نیای رودبند دانش آموخته مقطع کارشناسی ارشد ناپیوسته به شماره دانشجویی ۹۵۰۰۵۳۷۰۶ در رشته الهیات و معارف اسلامی - فقه و مبانی حقوق اسلامی که در تاریخ ۹۷/۲/۱۸ از پایان نامه خود تحت عنوان: مبانی فقهی احکام احتکار در مذاهب خمس با کسب نمره ۱۷/۷۵ و درجه خوب دفاع نموده‌ام بدینوسیله متعهد می‌شوم:

- این پایان نامه حاصل تحقیق و پژوهش انجام شده توسط اینجانب بوده و در مواردی که از دستاوردهای علمی و پژوهشی دیگران (اعم از پایان نامه، کتاب، مقاله، ...) استفاده نموده‌ام، مطابق ضوابط و رویه‌های موجود، نام منبع مورد استفاده و سایر مشخصات آن را در فهرست ذکر و درج کرده‌ام.
- این پایان نامه قبلاً برای دریافت هیچ مدرک تحصیلی (هم سطح، پایین تر یا بالاتر) در سایر دانشگاهها و موسسات آموزش عالی ارائه نشده است.
- چنانچه بعد از فراغت از تحصیل، قصد استفاده و هر گونه بهره برداری اعم از چاپ کتاب، ثبت اختراع و ... از این پایان نامه داشته باشم، از حوزه معاونت پژوهشی واحد مجوزهای مربوطه را اخذ نمایم.
- چنانچه در هر مقطع زمانی خلاف موارد فوق ثابت شود، عواقب ناشی از آن را بپذیرم و واحد دانشگاهی مجاز است با اینجانب مطابق ضوابط و مقررات رفتار نموده و در صورت ابطال مدرک تحصیلی‌ام هیچگونه ادعایی نخواهم داشت.

نام و نام خانوادگی: مجید علی نیای رودبند

تاریخ و امضاء

دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی
(فرم ب)

فرم اطلاعات پایان نامه های کارشناسی ارشد

نام واحد دانشگاهی: تهران مرکزی	کد شناسایی پایان نامه: ۱۰۱۲۰۴۰۷۹۶۱۰۰۵
نام و نام خانوادگی دانشجو: مجید علی نیای رودبند شماره دانشجویی: ۹۵۰۰۵۳۷۰۶ تعداد واحد پایان نامه: ۶ واحد تاریخ صدور کد: ۹۶/۸/۲۰	تاریخ تصویب پروپوزال: ۹۶/۸/۸ سال و نیمسال اخذ پایان نامه ها: نیمسال دوم ۹۷-۱۳۹۶ نام و نام خانوادگی استاد راهنما: دکتر احمد رضا خزائی نام و نام خانوادگی اساتید داور: دکتر جمشید معصومی دکتر محمد اسدی مهماندوست
تاریخ دفاع از پایان نامه: ۹۷/۲/۱۸ رشته تحصیلی: الهیات و معارف اسلامی - فقه و مبانی حقوق اسلامی	نمره پایان نامه به عدد: ۱۷/۷۵ نمره پایان نامه به حروف: هفده و هفتاد و پنج صدم
عنوان پایان نامه کارشناسی ارشد: مبانی فقهی احکام احتکار در مذاهب خمسه	
چکیده پایان نامه: (شامل خلاصه، اهداف، روش های اجرا و نتایج بدست آمده): امروزه پدیده احتکار نمونه ای از تجاوز به حقوق اجتماعی است و پیامدهای زیانباری به همراه دارد. حاکم اسلامی باید با وضع قوانین و با تمسک به فقه اسلامی در برابر محتکر وارد عمل شود و روابط بین مالکیت خصوصی افراد و بازار مصرف را تنظیم نماید تا عامه مردم خصوصاً فقرا و نیازمندان اسیر گرانفروشی برخی زیاده خواهان نگردند. صرف حرام انگاشتن احتکار باعث از بین رفتن مطلوبیت آن نمی شود و بدون تصویب و پیاده کردن هرگونه ضابطه ی اجرایی حرام شمردن آن بی نتیجه است. احتکار عبارت است از رفتار کسی که کالای مورد احتیاج و ضروری عامه مردم را زیاده از مصرف - خودنگهداشته و برای جلوگیری از فروش به دولت یا مردم، پنهان کند. اما آنچه از منابع فقهی در مورد احتکار مستفاد می شود این است که موضوع احتکار در مورد مواد غذایی و مایحتاج ضروری عامه مردم داشته است جمعی از فقهای شیعه امامیه، و گروهی از فقهای حنفی، حنبلی و شافعی و مالکی و زیدی بر این رأی هستند که: حکم احتکار تحریم است. فقهای شافعی و حنبلی و بعضی از فقهای حنفی موضوع احتکار را بسط دادند و تعریف احتکار را اختصاص به اطعمه و اقوات داده اند. نظر مشهور فقهای امامیه حرمت احتکار است. احتکار را فقهای حنبلی و مالکی و حنفی و اکثر فقهای شافعی به اجماع حرام می دانند. کلمات کلیدی: احتکار، تحریم، محتکر، نرخ گذاری، مذاهب.	

توجه: ۱- این فرم باید تایپ شده تحویل داده شود. ۲- چکیده فوق همان چکیده پایان نامه است.

مناسب است

تاریخ و امضا:

نظر استاد راهنما

مناسب نیست

فهرست مطالب

عنوان	صفحه
مقدمه.....	۱
فصل اول: کلیات و مفاهیم.....	۲
بخش اول: کلیات.....	۳
۱-۱- بیان مسأله.....	۳
۲-۱- اهمیت و ضرورت انجام تحقیق.....	۶
۳-۱- پیشینه تحقیق.....	۷
۴-۱- سوالات تحقیق.....	۱۳
۵-۱- فرضیات تحقیق.....	۱۳
۶-۱- اهداف تحقیق.....	۱۳
۱-۶-۱- اهداف علمی.....	۱۳
۲-۶-۱- اهداف کاربردی.....	۱۴
۷-۱- روش تحقیق.....	۱۴
۱-۷-۱- نوع روش تحقیق.....	۱۴
۲-۷-۱- روش گرد آوری اطلاعات (میدانی، کتابخانه ای و غیره).....	۱۴
۳-۷-۱- ابزار گرد آوری اطلاعات.....	۱۵
۴-۷-۱- روش توصیف و تجزیه تحلیل اطلاعات.....	۱۵
بخش دوم: مفاهیم احتکار.....	۱۶
۱-۲- تعریف احتکار.....	۱۶
۱-۱-۱- لغوی.....	۱۶
۲-۱-۲- اصطلاحی.....	۱۷
۲-۲- احتکار در اصطلاح فقها.....	۱۷
بخش سوم: معنای احتکار در شرع، اشکال و موارد احتکار.....	۱۹
۳-۲- احتکار در شرع.....	۱۹

۲۱	۴-۲- احتکار در شکلهای گوناگون و تعیین محل نزاع.....
۲۶	۵-۲- موارد احتکار.....
۲۶	۱-۵-۲- روایات و نصوص.....
۲۸	۲-۵-۲- اقوال فقها.....
۲۹	۶-۲- سایر نظریه‌ها.....
۳۴	۱-۶-۲- نصوص دال بر حصر.....
۳۵	۲-۶-۲- حصر، به دلیل اجماع.....
۳۹	۳-۶-۲- حصر.....
۵۱	۴-۶-۲- روایات دال بر تعمیم مورد احتکار.....
۵۶	فصل دوم: مبانی احتکار.....
۵۷	بخش اول: احکام احتکار و مبانی آن.....
۵۷	۱-۲- تحریم حکم احتکار از نظر فقهای شیعه و سنی.....
۵۹	۲-۲- ادله قائلین به کراهت احتکار.....
۵۹	۱-۲-۲- اصل عملی، یا عمل به اصله البرائه.....
۵۹	۲-۲-۲- قاعده سلطنت.....
۶۰	۳-۲-۲- نصوص و اخبار.....
۶۳	۳-۲- ادله قائلین به حرمت.....
۷۰	بخش دوم: ادله حرمت.....
۷۰	۱-۲- سنت.....
۷۹	۲-۲- روایات مؤید حرمت.....
۷۹	۱-۲-۲- روایات عذاب اخروی.....
۷۹	۲-۲-۲- روایات مذهب.....
۸۰	۳-۲- اجبار بر فروش به عنوان ادله حرمت.....
۸۷	فصل سوم: احکام احتکار و آثار آن.....
۸۸	بخش اول: اجبار بر فروش.....
۸۹	۱-۳- زمان اجبار و اکراه بر فروش.....

۹۰	..... ۲-۳- ادله اجبار بر فروش.....
۹۱	..... ۱-۲-۳ سنت.....
۹۳	..... ۲-۲-۳ ادله وجوب نهی از منکر.....
۹۴	..... ۳-۲-۳ اجماع.....
۹۶	..... ۳-۳- مقام اجبار کننده.....
۹۷	..... ۱-۳-۳ رفتار با محتکر.....
۹۹	..... ۲-۳-۳ کیفر محتکر.....
۱۰۱	..... بخش دوم: نرخ گذاری در زمان احتکار.....
۱۰۱	..... ۴-۳- مورد نرخ گذاری.....
۱۰۲	..... ۵-۳- چگونگی نرخ گذاری.....
۱۰۶	..... نتیجه گیری و پیشنهادات.....
۱۰۸	..... پیشنهادها.....
۱۰۹	..... منابع و مأخذ.....
۱۱۰	..... منابع فارسی.....
۱۱۰	..... کتب.....
۱۱۱	..... پایان نامه‌ها.....
۱۱۲	..... مقالات.....
۱۱۳	..... منابع عربی.....
۱۱۵	..... چکیده انگلیسی.....

مقدمه

حفاظت از حیات مادی جامعه نیز، یکی از مقاصد است که مورد اهتمام شارع مقدس است. فرصت طلبان در هر عصر و نظامی، در انتظار فرصت و به دست آوردن موقعیت به منظور تامین اهداف نامشروع خود می باشند. آنها با انبار نمودن و ذخیره سازی ما یحتاج مردم به انتظاری نشینند تا یک شوک اقتصادی به بازار وارد سازند و در پی آن اجناس را با قیمت بیشتر وارد چرخه اقتصادی نمایند. احتکار شامل حبس و نگهداری طعام به امید و انتظار گرانی نرخ می باشد، با این تعریف در صورتی که احتکار کالا، زمینه را برای تضييع حقوق و بی عدالتی در جامعه فراهم نماید؛ حاکم اسلامی موظف است از اجحاف و ستم افراد جامعه نسبت به یکدیگر جلوگیری کند زیرا هر یک از افراد جامعه در زندگی اجتماعی، حق و حقوقی دارند که در وضع و اجرای قوانین لازم است مورد حمایت قرار گیرد و هرگز نباید به موجب استیفای حقوق برخی از افراد جامعه حقوق دیگران مورد تجاوز قرار گیرد. از دیدگاه امام خمینی (ره) مالکیت اختصاصی محترم می باشد اما در صورتی که از مصادیق تعارض حقوق فرد و جامعه گردد بنا بر قاعده لاضرر که در مقابل قاعده تسلیط است؛ مالکیتی که موجب اضرار به دیگری گردد آن مالکیت محترم نبوده و به رسمیت شناخته نمی شود. و بنابراین حاکم شرع با اعمال مواردی مانند اجبار محترک بر فروش کالا، نرخگذاری بر روی اجناس احتکار شده و در مرحله آخر با مجازات محترک به مقابله با احتکار به ممنوعیت آن در فقه و حقوق می پردازد. در این پژوهش سعی بر آن داریم که در فصل اول به کلیات و مفاهیم همچون بیان مسئله، اهمیت و ضرورت تحقیق، پیشینه پژوهش، سوالات و فرضیات، اهداف و روش پژوهش و تعاریف و مفاهیم اصلی پژوهش همچون تعریف لغوی و اصطلاحی احتکار، اشکال احتکار، و موارد احتکار و اقوال فقها در این زمینه می پردازیم و در فصل دوم مبانی احتکار از نظر شیعه و سنی و ادله و روایات در این زمینه پرداخته می شود و در فصل سوم نیز درباره احکام احتکار و آثار آن توضیح خواهیم داد و در نهایت به نتیجه گیری و ارائه پیشنهاداتی در زمینه پژوهش مورد نظر خواهیم پرداخت.

فصل اول:

کلیات و مفاهیم

بخش اول: کلیات

۱-۱- بیان مسأله

احتکار به معنی انبار کردن و نگهداری کالاهای ضروری مورد نیاز توسط بعضی از افراد به قصد سودجویی و گران فروشی است. از نظر تاریخی احتکار همواره به عنوان یک عمل مذموم در زندگی اجتماعی انسان‌ها نمودی آشکار داشته و به مرور ایام که جامعه بافت پیچیده تری به خود گرفته است به ویژه از زمانی که موضوع تقسیم کار و آزادی انتخاب مشاغل در جامعه معمول گشته است این پدیده به عنوان یکی از مسائل و مشکلات اجتماعی و محل نظم اقتصادی و مضر به حال مردم بیش از پیش مورد تنفر همگان واقع شده است و جامعه با محترکان به سختی برخورد کرده است.

اما آنچه از منابع فقهی در مورد احتکار مستفاد می شود این است که موضوع احتکار در مورد مواد غذایی و مایحتاج ضروری عامه مردم از قبیل گندم، جو، خرما، کشمش و زیتون مصداق داشته است و در مواردی هم بعضی از افراد مایحتاج جنگی و مواد غذایی و اشیاء مورد نیاز نیروهای نظامی را انبار و پنهان می کردند و با انجام این قبیل کارها موجبات عدم عرضه کالا و اشیاء را در جامعه فراهم کرده و باعث بروز قحطی و اخلال در نظام عرضه و تقاضا شده‌اند. بدین لحاظ محترکان به علت تنفر افکار عمومی از طرف جامعه تحت پیگرد واقع و مواد مکشوفه از آنان مصادره و یا به حراج گذاشته می شد و مرتکبان احتکار هم به مجازات حبس محکوم می شدند اما امروزه احتکار علاوه بر جنبه های ملی واجد جنبه های فراملی نیز هست، و همین امر موجب گردیده است که کمبود یک کالای اساسی در سطح جهانی باعث کمبود آن در سطح اقتصاد ملی کشورها گردد؛ که می تواند ضربه سهمگینی بر زندگی و معیشت مردم در کشورهایی که دارای اقتصاد ضعیفی هستند وارد نماید و کشور ما نیز از این حقیقت مستثنی نیست، خوشبختانه در گذشته و حال همواره مبارزه با پدیده احتکار در تنظیم سیاست کیفری کشورمان موقعیت خاصی داشته و دارد. از سوی دیگر امروزه اقتصاد ملی کشورها به نحو چشم گیری متأثر از اقتصاد جهانی است و موضوع جهانی شدن اقتصاد و

وابستگی کشورها به یکدیگر موجب گردیده است که کمبود یک کالا در سطح جهانی باعث کمبود آن در سطح منطقه ای و سطح ملی کشورها گردد. البته در این میان کشورهایی که دارای اقتصاد در حال رشد هستند سریعاً از این موضوع متضرر شده و به مرور ایام ضعیف تر خواهند شد. نکته دیگری که حائز اهمیت می باشد این است که برخی اقلام کالاهای اساسی مورد نیاز مردم جنبه اساسی و استراتژیک دارند و کمبود آنها در بازار و یا فقدان آنها می تواند ضربه سهمگینی به زندگی و معیشت مردم وارد نماید؛ کالاهای اساسی مانند گندم، قند و شکر و چای و روغن و آنچه که در سفره غذایی مردم نقش اساسی ایفاء می کند. مسلماً احتکار اینگونه کالاها به مراتب مهمتر و حساس تر از احتکار کالاهای لوکس و تجملاتی و مانند آن است و به همین دلیل اغلب کشورهای دنیا برای کالاهای اساسی و آنچه که در سبد خانوار قرار می گیرد، حساب جداگانه‌ای باز نموده و برای جلوگیری از کمبود آنها در آینده اقدام به انبار کردن آنها در حد و اندازه مورد نیاز مردم آن کشور می نمایند.

حرمت شرعی احتکار در نظام حقوقی اسلام یکی از مسلمات فقهی است و از این حیث همه فقهای امامیه و اهل سنت در خصوص حرمت شرعی احتکار متفق القول هستند. مشاهیر فقهای امامیه و اهل سنت، احادیث متعددی در مورد احتکار از پیامبر اکرم (ص) و ائمه اطهار (ع) نقل کرده‌اند. جمع آوری و انبار کردن ارزاق و مایحتاج ضروری عامه مردم، چنانچه کسی آنها را مازاد بر مصرف متعارف خود و خانواده اش به قصد گرانفروشی باشد از نظر اسلام حرام و ممنوع است و محتکر قابل کیفر می باشد، علاوه بر این ذکر اقلامی چون، گندم و جو و کشمش و خرما و روغن خوراکی و روغن زیتون از باب مصادیق احتکار کالاهای ضروری در احادیث ذکر شده است ولی خصوصیتی در این اقلام نیست.

مشاهیر فقها با توجه به احکام فقهی احتکار در آیات قرآن کریم و احادیث و روایات معصومین (ع) و موضوع احتکار را شامل شش چیز دانسته‌اند، گندم و جو و خرما و کشمش و روغن خوراکی و روغن زیتون که محتکر انبار میکند به قصد اینکه گران بفروشد. چون این کالاها برای زندگی عامه

مردم ضروری می‌باشد، زمان احتکار در زمان ارزانی تا چهل روز است و در موقع گرانی تا سه روز می‌باشد. (شیخ صدوق، بی تا، ۲۹۳)

درخصوص حکم احتکار در فقه حنفی آمده است: انبار و ذخیره کردن اموال و اجناس و نفروختن آنها در صورتی که ضررش متوجه عموم مردم بشود جایز نیست. فقهای حنفی معتقدند: دولت نمی‌تواند برای اموال و اجناس مردم نرخ و قیمت تعیین کند، مگر زمانی که تورم و گرانی بالا رود و بازار سیاه درست شود، آنگاه نرخ‌گذاری برای دولت جایز است و مجازات متخلفین هم طبق قوانین اسلامی صحیح است.

فقهای معاصر شیعه با در نظر گرفتن تحولات دنیای معاصر و ملزوماتی که زندگی امروزی بدان نیاز دارد، مفهوم احتکار را تنها محصور در مواد غذایی نمی‌دانند و قلمروی آن را تا جایی توسعه داده‌اند که حیات انسانی مورد خطر قرار نگیرد. برداشت از متن روایات، موجب عدم انطباق اسلام با مقتضیات زمان و از دست دادن کارایی می‌شود.

فقه مالکی و حنفی برخلاف سایر مذاهب فقهی (جعفری و حنبلی) معیار احتکار را اختلال در بازار ارزیابی می‌کنند و آن را تنها در قوت غالب نمی‌بینند. برطبق دیدگاه آنان دولت می‌تواند برای رفع هر موضوعی که احتیاج مردم بدان محسوس است، اقدام کند. این تفسیر دو عامل کارایی و انتخاب معقول را در اختیار حاکم اسلامی قرار می‌دهد، تا با در نظر گرفتن شرایط بتواند به نیازهای جامعه پاسخ دهد. به سخن دیگر حکومت باید با در نظر گرفتن اوضاع و احوالی که در مملکت اسلامی وجود دارد، در رفع احتکار جنسی که از همه بیشتر مورد احتیاج مردم است، بکوشد.

فقهای شافعی و حنبلی و بعضی از فقهای حنفی موضوع احتکار را توسعه دادند و تعریف احتکار را اختصاص به اطعمه و اقوات داده‌اند. نظر مشهور فقهای امامیه حرمت احتکار است. احتکار را فقهای حنبلی و مالکی و حنفی و اکثر فقهای شافعی به اجماع حرام می‌دانند.

در این تحقیق که به روش توصیفی و تحلیلی انجام می‌شود مبانی فقهی احکام احتکار از دیدگاه مذاهب پنجگانه اسلامی مورد بررسی قرار می‌گیرد.

۱-۲- اهمیت و ضرورت انجام تحقیق

با گذشت زمان و به دنبال انقلاب صنعتی و تکنولوژی، و ظهور و رواج سیستم‌های مختلف اقتصادی در جامعه به مرور ایام باعث دگرگونی‌های چشمگیری در امر تجارت و بازرگانی در سطح ملی، منطقه‌ای و بین‌المللی شده است. به همین خاطر احتکار امروزه نه تنها شامل برخی از اقلام کالاهای اساسی مورد نیاز عامه مردم می‌گردد بلکه شامل انبار کردن و پنهان نمودن انبوه سایر محصولات کشاورزی، معدنی، صنعتی و تجاری مورد نیاز عمومی که جنبه استراتژیکی دارند نیز می‌گردد. زیرا کمبود این گونه اقلام و کالاهای ضروری مردم در بازارهای داخلی و منطقه‌ای و یا فقدان آنها آثار و عوارض سوئی را متوجه اقتصاد ملی جامعه می‌نماید. بنابراین احتکار در عصر ما به عنوان یکی از مصادیق جرائم اقتصادی محسوب می‌گردد. چون موجب اختلال در نظام توزیع کالا و عرضه و تقاضا می‌گردد، از سوی دیگر چنانچه احتکار در سطح وسیع و با حجم گسترده صورت گیرد می‌تواند باعث اختلال در نظام اقتصادی کشور گردد. همین طور هر گاه احتکار توسط دولت‌ها در مورد کالاهای انحصاری انجام گیرد می‌تواند نظام اقتصادی بین‌الملل را مختل کرده و موجب کمبود کالاها و ارزاق مورد نیاز عامه مردم بعضی کشورها گردد.

ضمناً احتکار چنانچه در سطح ملی و در کشورهایی که بر اقتصاد دولتی استوار گردیده‌اند، چنانچه نظارت کافی بر توزیع و عرضه و تقاضا کالا و قیمت‌گذاری مواجه گردند زمینه استفاده بعضی از اشخاص برای رانت و رانت خواری دولتی در سیستم اقتصادی و ایجاد اختلال در زندگی عادی مردم را فراهم می‌سازد و در نتیجه موجب گسترش فاصله طبقاتی در جامعه می‌گردد. یعنی عده‌ای را ثروتمندتر می‌کند و عده‌ای هم فقیرتر خواهند شد تا با توجه به مطالب فوق اهمیت مبحث احتکار و شناخت مبانی فقهی احکام مربوط به آن پدیدار می‌گردد.

۱-۳- پیشینه تحقیق

تاکنون پژوهش‌های جامعی در خصوص موضوع «مبانی فقهی احکام احتکار در مذاهب خمس» انجام نشده است ولی در خصوص موضوعات مرتبط با این موضوع پژوهش‌هایی صورت گرفته است که مرتبط‌ترین آنها با موضوع مورد بحث ما شامل موارد زیر است:

- رحیمی، مریم، احتکار و تسعیر در فقه امامیه و حقوق موضوعه، دانشگاه تربیت معلم تهران، استاد راهنما: علی خزائی، ۱۳۹۳

در این تحقیق آمده است: احتکار یکی از مصادیق بارز تجاوز به حقوق اجتماعی است که پیامدهای زیانبار و آثار مخرب به همراه دارد. چنین عملی از نظر عقل و شرع مذموم و قبیح است؛ اما در حکم تکلیفی و موارد آن بین فقهای امامیه اختلاف نظر وجود دارد، گروهی به اعتبار تحلیلی که در روایات آمده است، قائل به حرمت احتکار و تعمیم آن به تمام نیازمندی‌های ضروری مردم هستند و گروهی دیگر با توجه به قاعده تسلیط قائل به کراهت احتکار و انحصار آن در مواردی که در روایات ذکر شده، هستند. در قوانین موضوعه نیز کالاهای ضروری مردم، موضوع احتکار قرار گرفته است؛ بر این اساس نگهداری چنین کالاهایی جرم شناخته شده و مرتکب آن مجازات می‌شود. از نظر فقهی نیز حکومت علاوه بر اجبار بر فروش و قیمت‌گذاری بر کالاهای احتکار شده در صورت اجحاف در قیمت، می‌تواند چنین شخصی را مجازات نماید. هدف این نوشتار آن است که، پدیده شوم احتکار را با توجه به ملاک و معیار وارده در روایات، به عنوان عمل حرام، قابل تسری به تمام کالاهای ضروری مردم و قابل مجازات در دنیا و آخرت بشناساند.

- اعظمی، علی اصغر، احتکار و جرائم مشابه در قانون ایران و اسلام، دانشگاه تربیت مدرس، استاد راهنما: محمدجعفر حبیب زاده، ۱۳۷۶

در این تحقیق آمده است: از جمله جرائم علیه اموال که از دیرباز مورد توجه جوامع بشری بوده است، بزه احتکار است که با رشد روزافزون جوامع و صنعتی شدن آنها در دو قرن اخیر آثار و عواقب دیگری به همراه داشته است. احتکار از نظر عقلی به لحاظ اینکه، خرید مردم را متوقف

می‌سازد، عملی مذموم است و در قوانین موضوعه، به عنوان یک بزه در خصوص کالای ضروری مردم است. اینکه آیا از نظر اسلام نیز عملی حرام و بزه شناخته شده است و در چه مواردی حکم آن جاری است، بین فقها اختلاف نظر وجود دارد، گروهی عقیده دارند احتکار عملی حرام است و گروهی آن را مکروه و شامل کالاهای خاصی می‌دانند. در مقابل گروهی دیگر با تعیین ملاک و مبانی خاصی و یا با استفاده از قواعد لاضرر و لاجرح معتقدند که حرمت احتکار نسبت به تمامی نیازمندی‌های مردم قابل تسری است. در قوانین ایران اثرات این دو نظر مشهود است در بعضی از مواد قانونی، تنها کالاهای خاصی و در بعضی دیگر کالاهای ضروری مردم، موضوع احتکار قرار گرفته است. ولی در این تحقیق اولاً: باستناد آیات قرآن، روایات، آراء فقها و سایر قواعد فقهی، نظرات فوق مورد نقد و بررسی قرار گرفته است و احتکار به عنوان عملی حرام و بزه معرفی شده است. ثانیاً: نظری به اثبات رسیده است که تسری موارد احتکار را به تمام نیازمندی‌های مردم، به حکم عقل و به اعتبار تعلیلی که در بعضی از اخبار وارد شده است، می‌داند. اعتقاد به این نظر و بکارگیری آن در سیستم قانونگذاری کشور، موجب خواهد شد که نگهداری هر کالایی که مردم جامعه به آن نیاز و احتیاج ضروری دارند، جرم شناخته شده و مرتکب آن به مجازات برسد.

- یوسف زاده، السور، احتکار و وظیفه‌ی حکومت اسلامی در برابر آن در فقه امامیه، دانشگاه جامعه

المصطفی العالمیه، استاد راهنما: علی رحمانی سبزواری، ۱۳۸۸

در این تحقیق آمده است: درباره حکم احتکار میان فقهای امامیه دو دیدگاه اساسی وجود دارد. مشهور فقهاء قائل به حرام بودن احتکار، بعضی از فقهاء قائل به کراهت احتکار هستند. باتوجه به بررسی ادله هر دو طرف، نظر حرام بودن احتکار دارای ادله محکم می‌باشد. موارد احتکار از نظر (حکم اولی و حکم حکومتی) با هم متفاوت است، در حکم اولی احتکار موارد آن منحصر در شش چیز است ولی در حکم حکومتی موارد احتکار شامل همه مواد مایحتاج جامعه اسلامی می‌باشد.

- حاجی شفیعی، مرتضی، مبانی فقهی احتکار، دانشگاه امام صادق، استاد راهنما: حسن طاهری

خرم آبادی، ۱۳۶۹

در این تحقیق آمده است: با توجه به بررسی انجام شده در خصوص تعریف لغوی احتکاری در میان اهل لغت و تعریف اصطلاحی آن در میان فقهای عظام معلوم شد که اختلافی وجود ندارد. در خصوص حکم احتکار، اختلاف نظر وجود دارد و تعدادی قائل به کراهت و جمعی قائل به حرمت آن می‌باشند. در زمینه اجبار بر فروش، نوعاً همگی متفق می‌باشند. در ارتباط با تسعیر نیز، جملگی بر آنند که تسعیر صورت نمی‌پذیرد. ولی اکثر فقهاء، این شرط را اضافه کرده‌اند اگر اجحاف در ثمن از سوی محتکر صورت بپذیرد، تسعیر در مورد او انجام می‌گیرد. البته بعضی از فقهاء نیز، امر به نزول را بجای تسعیر، مد نظر قرار داده‌اند. در رابطه با موضوع احتکار، در کمیت اقوات اختلاف نظر وجود دارد. البته آنچه که در این رابطه مشهود است، اینست که احتکار در غیر طعام (اقوات) و یا در غیر موارد مذکور در روایات، هیچگونه اشکالی ندارد. البته در این خصوص، تنها آیه‌الله منتظری، موافق با نظر فوق نمی‌باشند و احتکار در غیر موارد منصوصه را نیز، حرام می‌دانند. به هر حال، برای حکم اولی احتکار، یک نوع حکم و برای موضوع آن نیز، یکنوع موضوع متصور می‌باشد. به نظر می‌رسد، ریشه اختلاف در مبانی فقهی و اصولی می‌باشد که، هر فقهی برای خود اتخاذ نموده است. پس بر اساس آن مبانی است که آراء و نظریات بدین صورت ظهور پیدا می‌نمایند. بدین ترتیب، بایستی مبانی اصولی و فقهی به بحث گذاشته شود، که از عهده این رساله خارج است و سطح عالی اجتهاد را می‌طلبد، تا نتیجه موضوع فوق‌الذکر، واضح و بیان گردد. اهمیت این موضوع نیز، بخاطر آنست که در صورت مشخص شدن وضعیت حکم اولی احتکار در خصوص کراهت و یا حرمت احتکار در موارد منحصره، و غیر از آن بتوان با تنظیم برنامه‌های اقتصادی کشور، در جهت از بین بردن موانعی که برای به اجرا درآوردن آن حکم اولی وجود دارد، اقدام نمود. البته در حال حاضر در خصوص حکم حکومتی احتکار مبنی بر حرمت آن در اختیارات و نیازهای ضروری عامه، هیچگونه بحثی وجود ندارد. و با متخلفین، برابر قانون، برخورد می‌گردد، زیرا اقدامات احتکار خطری جدی است،

که اقتصاد کشور را تهدید می‌کند و این مطلب را می‌توان با استفاده از نمایش الگوهای رفتاری محتکر، بدست آورد. بدین ترتیب بایستی با انجام اقدامات اجرایی در خصوص براندازی محتکرین و از بین بردن عوامل زمینه‌ساز احتکار، بطور دقیق، از وقوع احتکار جلوگیری نمود.

- درودی، علی، بررسی تطبیقی احتکار در فقه اسلامی، دانشگاه مازندران، استاد راهنما: علی اکبر

ایزدی فرد، ۱۳۹۳

در این تحقیق آمده است: یکی از عوامل بسیار مخرب اقتصادی که در حقیقت باید آن را نوعی بیماری اقتصادی اجتماعی دانست که باعث از بین رفتن تعادل بازار و ایجاد بحران در اقتصاد جهان گردیده است، احتکار می‌باشد. احتکار، مصداق روشن ظلم و اجحاف به مردم است و از نظر عقلی عملی مذموم و قبیح محسوب می‌شود، اینکه آیا از نظر اسلام نیز عملی حرام است، و در چه مواردی، حکم احتکار جاری می‌شود، بین فقها اختلاف نظر وجود دارد؛ گروهی معتقدند که احتکار حرام است و گروهی آن را مکروه می‌دانند. لیکن در این پژوهش با استناد به روایات و آراء فقها و سایر قواعد فقهی، نظرات فوق مورد بررسی قرار گرفته و در نهایت احتکار به عنوان عملی حرام شناخته شده است و حکم آن حرمت می‌باشد؛ در این پژوهش، معیارها و شرایط تحقق احتکار از نظر فقهی مورد بررسی قرار گرفته شده، و نظریه ای که در این پایان نامه به اثبات رسیده، تسری موارد احتکار به تمام نیازمندی‌های مردم، به حکم عقل و قاعده لاضرر به اعتبار تحلیلی که در بعضی از اخبار آمده است می‌باشد، از نظر فقهی هم در این پایان نامه به اثبات رسیده است، که محتکر را می‌توان مجازات کرد، که مهم ترین مجازات‌ها، اجبار بر فروش و قیمت گذاری بر کالاهای احتکار شده در صورت اجحاف در قیمت می‌باشد.

- مهدیان کرانی، افسانه، تحلیل فقهی - حقوقی احتکار با رویکردی بر آرای امام خمینی (ره)،

پژوهشکده امام خمینی (ره) و انقلاب اسلامی، استاد راهنما: سیدمحمد موسوی بجنوردی، ۱۳۹۲

در این تحقیق آمده است: احتکار عبارتست از حبس و نگهداری طعام به امید و انتظار گرانی نرخ و با این تعریف در صورتی که احتکار کالا زمینه را برای تضییع حقوق و بی عدالتی در جامعه فراهم